
Evropské poslání Německa a Ruska

Helmut Wagner

Podle jednoho Shakespearova výroku („There is a tide in the affaires of men“) existují období srovnatelná s přílivem a odlivem moří, kdy lze vytvořit něco nového. Takové údobí se podle mnoha příznaků naskytá v Evropě právě nyní. Existuje šance nově se zformovat a být tak na výši doby; současně však hrozí nebezpečí, že Evropa svou šanci promarní a z pohledu světových dějin odstoupí ze scény.

Tato Evropa nebyla nikdy jen historií jednoho národa. Byla to, v protikladu k jiným kulturním okruhům, vždy historie bezpočtu národů, velkých i malých. To bylo charakteristickým znakem její tvořivosti. Tak by tomu mohlo být i v budoucnosti, pokud Evropa nějakou budoucnost má. Jaký by mohl být přínos německého a ruského národa pro integrované společenství evropských národů?

Takto položená otázka vyžaduje zvážit, jaké poslání, jakou úlohu a jaký osud budou Rusko a Německo ve sjednocené Evropě mít.

Integrace Německa do Evropy

Německo provedlo v poválečné době, po roce 1949, pod vedením Konrada Adenauera revoluční změnu kursu své zahraniční politiky. Okleštěno, obsazeno a rozděleno, odvážilo se nového začátku. Zřeklo se snu obnovit v jakékoli formě říšskou myšlenku svých císařů. Oprostilo se od velkoněmecké myšlenky národního státu z Paulskirche a upustilo od politiky suverenity podle představ Bismarckových a Stresemannových. A také se přisežně zřeklo ideologického velikášství hitlerovského nacionálního socialismu. To vše dohromady není právě málo. Stálo to také jisté sebezapření.

Německo se po roce 1945, ačkoli se takové pokušení nabízelo, nestáhlo uraženě, hněvivě a rezignovaně do pozadí a nežilo nostalgickými vzpomínkami na dobu slávy. Nikoli, namísto toho, na základě dvojího příkazu své ústavy z roku 1949, se pustilo do nového dobrodružství: do obnovení své státní jednoty a do budování sjednocené Evropy. Dělat to přesvědčivě a úspěšně nebylo vůbec snadné. Bylo to především dílo Konrada Adenauera. Byl to on, kdo, dá-li se to tak říci, pomohl Německu vlastnoručně do sedla, v naději, že pak už pojede samo. Byl to on, kdo stanovil budoucí směr Německa a spojil je neodvolatelně s Evropou. Této zahraničněpolitické směrnicí z Rhöndorfu především vděčí Německo za to, že bylo brzy poté v podobě Spolkové republiky opět přijato jako partner do rodiny svobodných národů. Předpokladem k tomu bylo, že se – v těsném spojení se západoevropskými národy a za účinné pomoci Spojených států – hospodářsky rychle zotavilo a že ho bylo naléhavě zapotřebí; že si získalo ve spolku s Francií, takřkajíc v tandemu s ní, zásluhy při budování nové Evropy; že převzalo své povinnosti v rámci severoatlantického obranného společenství (NATO); a že stejně tak nikdy nezpřetrhalo svazky s východní Evropou. Zvláště tři rozhodnutí s tím spojená byla vnitropoliticky nanejvýš sporná: založení Montánní unie v roce 1951, aliance s USA z roku 1955 a německá „východní politika“ z roku 1969. Při zpětném pohledu se teprve ukazuje, jak důležité byly pro Německo i pro Evropu takto nastavené výhybky.

Dne 9. května 1951, pouhých šest let po bezpodmínečné kapitulaci Německa a méně než dva roky po vzniku Spolkové republiky, předložil tehdejší francouzský ministr zahra-

ničí Robert Schuman svůj Jeanem Monnetem navržený plán k vytvoření západoevropského společenství pro resorty uhlí a oceli. Když tento plán ještě týž den obdržel i tehdejší německý spolkový kancléř Konrad Adenauer, okamžitě a bez váhání souhlasil. V protikladu k většině německých politiků instinktivně pochopil, co tato nabídka z Paříže znamená. Byl to základní kámen nové Evropy. Na příležitost dát společně s Francií Evropě novou podobu čekal Adenauer, jak dnes víme, více než třicet let. Teď mohla jeho vize nabýt konkrétního forem. Koncem roku 1951 byly příslušné dohody ratifikovány. Na jejich základě předřídilo šest západoevropských států svůj těžký průmysl nadnárodní instituci zvané Vysoký úřad se sídlem v Bruselu. Dne 1. ledna 1952 zahájil tento úřad svou práci.

Tehdy začala výstavba politicky sjednocené Evropy, která dnes pokračuje dohodami z Maastrichtu. 9. květen 1951 vejde do análů evropské historie a Francie se může pochlubit tím, že zde učinila rozhodný krok. Že se celá věc podařila, záleželo v rozhodující míře na postoji Spolkové republiky. Je nabíledni, že kdyby se zdráhala, stal by se krásný plán, jakož i řada jiných po něm, pouhou makulaturou. Že se Spolková republika ve věci angažovala, je v podstatě výlučně zásluha Konrada Adenauera. Prosadil se proti rozhořčenému odporu silné sociálně demokratické opozice, přesvědčil se značným úsilím své koaliční partnery, mezi nimi i FDP, a získal je pro tento plán; a dosáhl i toho, že se za něj postavila i jeho vlastní parlamentní frakce, frakce CDU. Pouze bavorská CSU jej podpořila bezvýhradně. Jeho politika by byla jistě ztroskotala, kdyby se bylo, jak tehdy mnozí žádali, konalo referendum. Veřejné mínění v západním Německu ve spojení s většinou médií v té době bylo striktně proti anebo prostě nemělo o věci představu. Teprve mnohem později, v roce 1958, se evropské politice Konrada Adenauera dostalo široké podpory veřejnosti.

Připojení Spolkové republiky k NATO, k němuž došlo 14. května 1955, bylo z vnitropolitického hlediska neméně sporné. Bylo to vlastně jakési rozpačité řešení. Kdyby to bývalo šlo podle Adenauera, vůbec by se o něm nebylo diskutovalo. Spolková republika by byla víceméně vstoupila do NATO jako korporativní člen Evropského obranného společenství. K tomu nedošlo proto, že francouzské národní shromáždění tento plán 30. srpna 1954 většinou 56 hlasů z řad komunistů a gaullistů, mezi nimi kupodivu i hlasem Françoise Mitterranda, zamítlo. Adenauer tím byl hluboce zklamán a cítil, že celé jeho dílo je ohroženo. Svým západoevropským ministerským kolegům se tehdy svěřil: „Až tady jednou nebudu, uvidíte ty následky.“

Adenauer se tehdy a ještě delší čas poté obával, že německý národ kurs, jež pod jeho vedením nastoupil, neudrží, nýbrž zase sklouzne do vyjetých kolejí tradiční politiky bismarckovského a stresemannovského ražení. Připojení Spolkové republiky k NATO, které se navzdory odmítavým hlasům frakce SPD přece jen podařilo, poskytlo západní Evropě nejen vojenskou bezpečnost, nýbrž mělo i politicky mimořádně stabilizující vliv. Bez přínosu Spolkové republiky by bylo NATO, zvláště po sólové akci Charlese de Gaulla – postaral se o to, aby Francie v roce 1965 z vojenské organizace NATO vystoupila – jen s obtížemi plnilo svou funkci v západní Evropě. Spolkové republiky v něm bylo naléhavě zapotřebí jako přesvědčivého odstrašujícího faktoru před případným útokem, osvědčilo se zároveň jako významný a spolehlivý partner USA v Evropě. Teprve dnes, poté kdy díky francouzskému vetu proti Evropskému obrannému společenství bylo promeškáno 38 cenných let, začínají se Evropská společenství cestou maastrichtských dohod opět vážavě rozvíjet, aby se zorganizovala jako společenství evropské bezpečnosti.

Tzv. „východní politika“ spolkového kancléře Willyho Brandta, jenž vládl s parlamentní většinou SPD a FDP od roku 1969, visela v roce 1972 na hedvábné niti. Jen díky mezitím odhalené poslanecké korupční aféře přežila jeho vláda návrh frakce CDU/CSU na vyslovení nedůvěry v parlamentě. Je otázkou, zda Brandtova politika a Schmidtova „východní politika“, v níž po roce 1982 spolkový kancléř Kohl s určitými významnými nuancemi pokračoval, ve východní Evropě kromě určitého zlepšení klimatu skutečně něčím přímo pohnula. Zhroucení komunistických režimů její architekti a realizátoři totiž ani neplánovali, ani nechtěli. Masívní finanční pomoc Spolkové republiky, a navíc nejen její, sloužila spíše k tomu, aby konec komunismu ve východní Evropě zbytečně oddalova-

la. Přesto však, i když neúmyslně a neprogramově, rozhodně přispěla k tomu, že komunistické panství ve východní Evropě bylo podminováno. Zahraničněpolitické a společenské „otevírání“, které prosazovala rozšiřováním kontaktů, prohlubováním obchodu a prolomením informačního monopolu připravilo půdu pro revoluci ve východní Evropě v roce 1989.

Obavy, že Brandtova „východní politika“ komunistické systémy zhodnotí a upevní, „západní politiku“ Adenauerovu však znehodnotí a vystřídá, se nepotvrdily. 3. října 1990 se souhlasem svých sousedů a tehdejších supervelmocí, USA a Sovětského svazu, opětne sjednocené Německo zůstalo jako celek členem Evropských společenství i NATO. Lze dokonce argumentovat i tím, že německé sjednocení proces evropské integrace urychlilo. Důvodem jsou obavy jeho západoevropských partnerů, že toto větší Německo, teď už v obou částech Sovětským svazem a Spojenými státy nekontrolované, by mohlo případně přejít na myšlenku jít vlastní cestou a možná se k integraci otočit zády.

Probuzení „předevropských instinktů“ v Německu lze zabránit tím, jak si mezitím Evropa už uvědomila, že bude ještě víc a ještě pevněji zaintegrovaná do Evropských společenství. V neposlední řadě je to i účelem maastrichtských dohod. Existuje totiž jakási tichá dohoda mezi souhlasem západoevropských států s opětným sjednocením Německa a souhlasem Spolkové republiky s prohloubením a rozšířením Společenství. Urychlení tohoto procesu není ani zdaleka bezvýznamným vedlejším efektem německé jednoty. Je to naprosto v zájmu německém i celoevropském.

Spolkový kancléř Adenauer uvedl Spolkovou republiku na evropský kurs ještě s jistým úsilím. Že se mu to podařilo, je především zásluha Francie, konkrétně Roberta Schumana a Jeana Monneta. Spolkový kancléř Kohl Spolkovou republiku na evropském kursu udržuje. Je si přitom jist podporou většiny Němců a nachází pro to účinnou podporu i v celé Evropě, zvláště u francouzského prezidenta bruselské Komise Jacquese Delorse. Německo se rozhodlo pro Evropu. Učinilo s touto variantou dobrou zkušenost a nemá důvod ji revidovat. Možná že už k tomu nemá ani možnost, aniž by si tím značně uškodilo. Má naopak dobrý důvod k tomu, aby bylo společně s Francií i nadále motorem evropské integrace. K jejímu dovršení však potřebuje Rusko. Nové, vzkříšené Rusko stojí teď před rozhodnutím, které Německo učinilo přesně před 40 lety.

Integrace Ruska do Evropy

Rusko stojí teprve teď, co se roku 1991 konstituovalo jako národ mezi národy a nyní poprvé v průběhu svých dlouhých dějin je s to dělat vlastní, národní ruskou politiku, na křižovatce. Jaké možnosti má? Zdá se mi, že tři: Může se pokusit navázat na své bohaté imperiální tradice; může začít snít staré slavjanofilské sny, respektive může je oplakávat; může se však také zapojit do evropského společenství národů. Jsou to, pokud to vidím správně, tři nejdůležitější a zároveň alternativní možnosti, které se v současné době Rusku nabízejí anebo přinejmenším zaměstnávají mysl Rusů. Jejich rozhodnutí se netýká jen Ruska.

Demokratické vedení má nepochybně mnoho důvodů k tomu, aby pokračovalo v imperiální politice v novém rouše. Nikoli bezvýznamným důvodem je i to, že mnoho Rusů uvažuje stále ještě ve starých imperiálních kategoriích a že by takováto politika mohla tedy být populární. Byla by nicméně sebevražedná, neboť je i při vynaložení všech existujících sil a při využití všech nabízejících se možností odsouzena k neúspěchu. Taková politika by Rusko izolovala a nepřinesla by nic než nová neštěstí.

Na imperiální politiku Rusku vlastní síly už nestačí. Ani dnes a ani zítra. To proto, že jeho okrajové národy, na rozdíl od dřívějšíka, si vypěstovaly vlastní národní vědomí, protože konečně získanou svobodu a nezávislost nejsou ochotny za žádnou cenu obětovat a protože, pokud by došlo k násilným intervencím, by už, na rozdíl od dřívějšíka, nestály osamoceny kdesi na ztracené vartě. Na jejich straně by stálo světové společenství, Rusko by se v takovém případě už nemohlo spoléhat na komplice nebo na lhostejnost ostatních mocností. Za těchto okolností mu nezbyvá nic jiného než se obrátit dovnitř, ke svým vlast-

ním problémům. Ty si vyžadají, mají-li být vyřešeny, jeho veškeré síly. Obnova Ruska, materiální i duchovní, i jeho opožděné konstituování jako národa jsou už samy o sobě úkolem na celé století. Mohou se podařit jen ve spojení s ostatními, ne proti všem. Zprostředkovat a prosazovat toto poznání je v nejlépešším zájmu Ruska i celé Evropy.

Druhá možnost Ruska spočívá v tom, že by se mu opět zalíbilo ve slavjanofilských vizích a že by se jim upsalo. Slavjanofilové snili o tom, že učiní Rusko centrem všech Slovanů, jádrem svébytného kulturního světa. Tato šance už dnes neexistuje. Bolševismus tuto ideu, jako mnoho jiných, zkalil a zkompromitoval. Ani nové Rusko by to nedokázalo. Postrádá k tomu ve stavu, v němž se nyní nachází a ještě delší čas zůstane, bezpodmínečně potřebnou přitažlivost, jisté charisma. Jeho potenciální partneri na druhé straně – Poláci, Bělorusové, Ukrajinci, Slováci, Češi, Bulhaři, Makedonci, Srbové, Černohorci a Slovinci – už nemají důvod se přimykát k Rusku. Chtějí se co nejrychleji stát rovnoprávními členy evropského společenství národů, jehož základem jsou Evropská společenství. Mají tak, na rozdíl od dřívější, atraktivní alternativu, která jim slibuje politickou samostatnost, hospodářský blahobyt a kulturní identitu. Tato cesta je tedy pro Rusko uzavřena. Očekávání slavjanofilů je už jen bludičkou, jejíž následování by mohlo být pro Rusko osudné.

Zbývá třetí možnost: ta, které Německo využilo ke svému prospěchu po roce 1949 – zapojit se do Evropy. To znamená nesledovat své národní zájmy odděleně a proti Evropě, nýbrž uskutečňovat je v rámci Evropských společenství společně s ostatními národy. Nezbytným předpokladem pro to v případě Německa byla nutnost – jakkoli to bylo bolestné – uznat existující hranice a nevznášet žádné územní nároky, vybudovat demokratický, federativní a státoprávní řád, poskytnout opravdovou šanci sociálně tržní ekonomice, nerezignovat na myšlenku opětného sjednocení země, nýbrž učinit ji závislou pouze na vůli Němců, jichž se bezprostředně týká – tedy obyvatelstva NDR. Výsledkem bylo, že Německo už nebylo považováno za temnou hrozbu, nýbrž za nevyhnutelného a akceptovatelného partnera; že jeho válkou rozvrácené hospodářství opět rozkvetlo a nebylo při svém rozvoji omezováno národními hranicemi, nýbrž získalo přístup na světové trhy; že i jeho jazyk, kultura a věda doznaly opět mezinárodního uznání; a že jeho opětné sjednocení nenastalo proti světu nepřátel, nýbrž se souhlasem sousedů, spojenců a přátel.

To vše nedostalo Německo darem. Vyžádalo si to desetiletí tvrdé práce, rozsáhlých příprav a neochvějného vytváření důvěry. Že se to podařilo, k tomu více než jiné přispěla okolnost, že obnova a vzestup Německa neprobíhaly izolovaně, nýbrž v rámci trvalého, pevného svazku s Evropskými společenstvími. Z bývalých úhlavních nepřátel se stali noví spojenci a díky tomu vzniklo v západní Evropě až dosud nebyvalé zájmové a hodnotové společenství.

Proč by nemělo v průběhu času být i Rusku umožněno to, co se Německu podařilo během čtyř desetiletí? Předpokladem k tomu samozřejmě je, že se bez výhrad rozhodne pro Evropská společenství, tzn. že bude ochotné a svolné patřit k budoucímu evropskému společenství národů jako nedílná součást a osvojí si jeho pravidla hry se všemi z toho vyplývajícími právy a povinnostmi.

Existují především tři obavy, které na první pohled hovoří proti evropské variantě Ruska, které se však na druhý pohled ukazují jako naléhavé důvody pro jeho připojení: strach před cizí politickou dominancí, před hrozícím hospodářským výprodejem a před ztrátou vlastní kulturní identity. Jsou to ostatně všechno obavy, jež v pozměněné podobě nebyly cizí ani všem západoevropským národům, které je však přesto neodradily od toho, aby se spojily.

Obavy, že by se Rusko mohlo politicky dostat pod kola Evropy, jsou zpravidla živeny dvěma argumenty, které se sice vzájemně vylučují, nicméně se oba střídavě objevují: je to hrozící nebezpečí německé hegemonie a hrozba být vydán napospas bruselské technokracii. Co je na těchto námitkách pravdy?

První z argumentů je nepřesvědčivý v tom smyslu, že právě důvodem vzniku Evropských společenství bylo a dosud je, aby se tímto způsobem Německo pevně začleni-

lo a byla tak podvázána jeho „přirozená“ dominance. Kdyby tento mechanismus nespůlnil, co si od něho západoevropské státy slibovaly, byly by od něho už dávno upustily a nahradily jej jinými formami omezení německé hegemonie. Způsoby rozhodování, jak se ve všech orgánech Společenství – v Evropském parlamentě, v Radě ministrů, v Komisi i u Evropského soudního dvora – používají, jsou pevnou zárukou toho, že právě Německo nemůže svou vůli prosazovat proti ostatním členským státům. Nemůže zneplatnit veto jednotlivých členů, musí se podřizovat rozhodnutí většiny. To ovšem platí i pro ostatní velké státy, pro Francii stejně jako pro Velkou Británii. Nikdo z nich nemůže a nebude moci Evropě vnutit své zákony. Tato jistota by měla být schopna uklidnit i bázlivce v Rusku.

Takovýto postup je pochopitelně především v zájmu malých členských států, které, pokud vystupují společně, nemohou být jednotlivou velmocí přehlasovány. Skutečnost, že se větší státy podřizují rozhodnutím většiny, je dána tím, že i ony mají životní zájem na funkčnosti Společenství. Tento nadřazený, společný zájem na zachování, prohloubení a rozšíření Společenství vytváří jejich soudržnost, přestože zatím, pokud jde o jejich organizační podobu, mají více státně spolkové než spolkově státní rysy. Teprve až budou maastrichtské dohody ratifikovány, až vstoupí v platnost a začnou se prakticky používat, teprve pak nabudou Společenství v podobě Evropské unie spolkově státního, federálního charakteru, tzn. jeho vlastním zvoleným orgánům budou příslušet v určitých, přesně stanovených oblastech základní rozhodovací kompetence. To nastane, pokud se bude postupovat podle harmonogramu Společenství, do konce tohoto století.

Druhý z argumentů se týká skutečnosti, že Evropský parlament má v porovnání s bruselskou Komisí zatím jen nedostačující kontrolní pravomoci. Svolávat a kontrolovat tuto Komisi bude, pokud maastrichtské dohody vstoupí v platnost, až do roku 1995 ještě věcí vlád jednotlivých států, respektive Rady ministrů. Tímto způsobem kontroluje v současné době jeden exekutivní orgán, Rada ministrů, jiný výkonný orgán, bruselskou Komisi. Tento deficit demokracie by bylo možné odstranit tím, že by Komise byla přímo voleným Evropským parlamentem dosazována a jím též kontrolována. To však zatím ztroskotává na odporu vlád jednotlivých států a jejich parlamentů. Avšak odvozovat z toho, že by Komise a jí podřízená bruselská správní byrokracie v počtu 18 000 vysoce placených evropských úředníků rozhodovala svévolně, je mylné. Komise provádí jen to, čím ji pověřila, respektive k čemu ji zmocnila Rada ministrů. Dojde-li, jak bylo rozhodnuto, k prohloubení a rozšíření Společenství, bude parlamentární odpovědnost Komise právně zakotvena. Tomu se nebude možno vyhnout.

Existuje dále obava, že Rusku, pokud se připojí k ES, hrozí v důsledku jeho ekonomické slabosti výprodej, a tak se stane zadním dvorkem silných Společenství a bude jimi vykořisťováno. Tato domněnka, ať ji obracíme jakkoli, je neodůvodněná. Vyplývá to už z toho, že ekonomicky mnohem slabší země než Rusko, např. Řecko a Portugalsko, udělaly zkušenost zcela opačnou. Připojením ke Společenství prokazatelně vydělaly. Portugalsko má v současné době, na rozdíl od dřívějšíka, kdy bylo mimo ES, roční přírůstek hrubého sociálního produktu ve výši 8 – 9 %. A jiné země, které se ke vstupu rozhodly, jako např. Polsko, nebo které o něj usilují, jako třeba Ukrajina, počítají právě s tímto faktem.

Důvod je prostý. Společenství nemají zájem na zbídačování svých nových a přidružených členů, nýbrž na jejich urychleném rozvoji. Proto se snaží a jsou také schopna poskytovat příslušné lhůty, podmínky a vyrovnávací příspěvky. Je to v oboustranném zájmu. Ostatně není vůbec jasné, od koho má Rusko dostat bezpodmínečně nutnou pomoc při obnově svého hospodářství, ne-li od Evropských společenství. Nebo snad od Číny? Dokonce ani USA toho v současné době nejsou schopny. Zbývají v podstatě jen Evropská společenství, která budou počínaje 1. lednem 1993 disponovat společným hospodářským prostorem s 344 milióny obyvatel a od roku 1998 budou mít i jednotnou měnu. Jen ta mohou Rusku v procesu vývoje, který ovšem bude trvat desítky let, pomoci krok za krokem ven z hospodářského krachu a zaostalosti. Čím rychleji budou nastaveny politické výhybky pro toto ekonomické spojení, tím lépe. Hospodářská izolace Ruska by byla jeho záhubou. Hrozil by mu osud Albánie.

Nejhroživější ovšem – za třetí – připadá mnohým pronikání cizích vlivů do Ruska. Obávají se ztráty vlastní identity. To je po všem, co Rusko v tomto století prodělalo, jen pochopitelné. Tato obava však vychází z hluboce zakofeněného pocitu méněcennosti a z nesnadno odstranitelného nedorozumění. Pocit „jinakosti“ a nepochopení, podřazenosti a bezmocnosti má historické kořeny a nachází v současné době dost živné půdy. Je ovšem rovněž bezdůvodný. Rusko vůbec nemusí podávat důkaz své kulturní svébytnosti, podalo takových důkazů v průběhu svých dlouhých dějin dostatek. Nikdo, jehož názor je třeba brát vážně, to také skutečně nepopírá. Záleží pouze na tom, aby se Rusko naučilo své kulturní a vědecké přednosti, oproštěné od politických ambicí a zbavené ideologických zkreslení, také uplaňovat. Na to Evropa čeká. Evropa bez Ruska není Evropou.

Je mylné se domnívat anebo věřit, že Rusko se vzdá sama sebe, stane-li se členem Evropských společenství. Učinilo to snad při svém vstupu Španělsko? Uvažuje Švédsko o tom, že jako cenu za přijetí za člena ES obětuje svou identitu? Má snad Lucembursko dnes méně identity než dříve, poté co už čtyřicet let patří k ES? Není nic scestnějšího než taková domněnka. Velké evropské národy, jako jsou Francouzi nebo Němci, a malé, jako jsou Belgičané a Nizozemci, učinily v zásadě stejnou zkušenost, že se totiž zbavily mnoha svých politických existenčních starostí a mohou se tím intenzivněji věnovat svým kulturním specifikám a dále je rozvíjet. Evropská společenství poskytují všem národům Evropy, velkým i malým, nejen záruku jejich politické existence, ale berou v ochranu i jejich kulturní identitu. V dohodách z Maastrichtu k vytvoření Evropské unie je to také právně zakotveno. V článku F se k tomu říká: „Unie ctí národní identitu svých členských států, jejichž vládní systémy jsou založeny na demokratických zásadách.“ Že to není jen prázdná litera, o to se už jednotlivé členské státy samy postarají. Každý z nich má na tom konečně zájem.

Kulturní identitu každého národa a každé menšiny je třeba ochránit – to je jedním ze stanovených cílů Společenství. Obojí chránit a uchovávat, to je nutným, třebaže ne dostatečným předpokladem pro vznik Společenství. Co jednotlivé národy a menšiny z nabízených možností vytvoří, záleží na nich. Existence a vitalita národních kultur je pýchou a bohatstvím Evropy. Evropské národy se mohou před pronikáním cizích vlivů a před asimilací, před zánikem jejich vlastních jazyků, kulturních tradic a náboženských vyznání nejbezpečněji chránit tím, že se sjednotí v jediném politickém společenství národů.

Jiný nutný předpoklad pro zajištění lepší budoucnosti namnoze poškozených a poničených etnik Evropy je, jak učí dějiny, národní uvědomění evropských národů, respektive jejich politická a ekonomická autonomie. Není pochyb o tom, je to víceméně *opinio communis*, že evropské společenství národů může být vytvořeno pouze na základě jeho státně organizovaných národů a státně chráněných menšin. Konstituování všech jeho národů, jakož i autonomie všech jeho národností je jeho *raison d'être*. Jen saturované, sebejisté, existenci druhých ctící národy jsou zralé a schopné stát se členy společenství národů.

To, oč při nutném konstituování evropských národů jde, nevyjádřil lépe nikdo jiný než Vladimír Solovjev: „Miluj všechny ostatní národy jako svůj vlastní.“ Všechny jsou totiž podle jeho křesťanského přesvědčení neopakovatelnými, nezaměnitelnými individualitami jedině vůle Boží, kterou ctít je uloženo všem lidem dobré vůle. Že to není jen náboženské přikázání, nýbrž že se to v Evropě stává konkrétní skutečností, k tomu je vytvoření kontinentálního společenství, založeného na společných zájmech a hodnotách jeho národů, *conditio sine qua non*.

Vznik západoevropského společenství vděčí za svůj úspěch do značné míry německo-francouzskému tandemu. Celoevropské společenství je bez francouzsko-německo-ruské trojky jako jeho motoru nemyšlitelné a neuskutečnitelné. Politicky sjednocená kontinentální Evropa potřebuje Rusko stejně, jako státně jednotné národní Rusko potřebuje Evropu. Jedno bez druhého neexistuje.

Perspektivy budoucího vývoje

Pokud příznaky neklamou, našlo si Německo své místo mezi národy Evropy. Je to

v jeho vlastním národním zájmu stejně jako v zájmu Evropy. Bylo, od té doby, kdy Konrad Adenauer nastavil výhybky německé politiky na evropský kurs, při vzniku Společenství účinně nápomocno. Není třeba prorockých schopností k tomu, abychom předpověděli, že tento kurs, ať už se jeho budoucí kancléři budou jmenovat jakkoli, si Německo nadále podrží. Navzdory mnoha očekáváním či obavám se zřeklo ambice hrát v 21. století dominující úlohu za předpokladu, že se Evropa zorganizuje a stane se samostatným aktérem světové politiky.

Jak to však vypadá s budoucností Ruska? V tomto smyslu ještě nebyly kostky vrženy. Budoucnost Ruska je nejistá. Nelze vyloučit, že – ke svému štěstí nebo neštěstí – v blízké budoucnosti připraví ještě nejedno překvapení. Podaří se mu konstituovat se jako národ? Dospěje po dlouhém bloudění do bezpečného přístavu evropského společenství národů? To vše jsou zatím otevřené otázky, které dokáže zodpovědět jen budoucnost.

Pro kurs, který by mohlo Rusko nastoupit, existují ovšem už určité příznaky, respektive důvody. Na některé z těchto stálíc bych rád ještě závěrem upozornil. Z nedostatku aktuálních politických koncepcí patřičné hodnoty a váhy se uchýlím k vizím dvou velkých ruských spisovatelů. Jsem si přitom vědom, že těmito ukazateli lze udat pouze směry, že Rusko může zabloudit do zcela jiných vod. Nicméně není možná tak docela od věci povšimnout si těch orientačních bodů, které dali svému národu na cestu Alexandr Isajevič Solženicyn a Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821 – 1881).

Solženicyn ve svém Manifestu z roku 1990 „Jak lze přebudovat naše Rusko?“ (Kak nam obustrojif Rossiju?) uvádí dvě podmínky, bez jejichž splnění nevidí pro Rusko spásu: zřící se imperiálních velmocenských snah a upomenout se na vlastní hodnoty. Odvolává se přitom na S. E. Kryšanovského, který už na přelomu století řekl: „Vlastní Rusko nemá žádné rezervy kulturních a morálních sil k tomu, aby asimilovalo své okrajové oblasti. Tento úkol nahlodává ruské národní jádro.“ Solženicyn z toho činí závěr pro současnost: „Nemáme sil na nějaké impérium! My také žádné impérium nepotřebujeme! Měli bychom to konečně ze sebe shodit. Dusí nás to, vysává nás to, urychluje to náš zánik.“

Toto jednoznačné zřeknutí se všech velmocenských ambicí má pro Solženicyna dvojí důsledek. Řečeno jeho vlastními slovy: „Můžeme doufat v mírovou budoucnost jen tehdy, jestliže národy, které se od nás chtějí oddělit a vést vlastní život, to také udělají.“ Jak známo tehdy, v roce 1990, ještě doufal, že Rusko, Ukrajina a Bělorusko nepůjdou vlastní cestou. Ale už tehdy dodal: „Přirozeně, pokud ukrajinský a běloruský lid si skutečně přeje oddělení, neměl by se nikdo odvážit jim v tom násilím bránit.“ A také uvedl do protokolu: „V Rusku zůstanou i poté, dojde-li k roztržce, ještě stovky neruských národů a národností, velkých, ale i zcela malých. Musíme být stejně chytří jako laskaví, musíme a můžeme vynaložit všechny síly srdce i rozumu, aby bylo umožněno plodné soužití všech těchto národů a národností, aby všechny jejich kultury zůstaly neporušeny a všechny jejich jazyky ochráněny.“ – Je to řečeno naprosto jednoznačně a zaslужuje si to i respektování v politické praxi.

Solženicyn, a to je pravda, důrazně apeloval na své krajany, aby se upomněli na své vlastní duchovní síly. „Každá země má svou vlastní tradici... Církev nám při ozdravení společnosti může pomoci jen tehdy, projeví-li dost síly, aby se sama plně osvobodila od jha státu a navázala znovu onen pevný vztah s duší národa... Státní forma musí bezpodmínečně respektovat lidové tradice. Bude nutně výsledkem důsledného sblížení a experimentů... Z mých kritických poznámek na adresu současné demokracie nelze v žádném případě odvozovat, jak to mnozí z mých kritiků navzdory lepšímu vědomí dělají, že budoucí Ruská unie demokracii nepotřebuje. Naopak: Má jí náramně zapotřebí. Protože však náš lid není na demokracii nijak připraven, bude nutno ji budovat postupně, trpělivě a vytrvale zdola nahoru.“

Zřejmě byla i slova, která prezident Ronald Reagan v roce 1988 pronesl ke svým posluchačům na Lomonosovově univerzitě v Moskvě, zcela podle jeho vkusu:

„Demokracie je v podstatě méně způsob či metoda vlády jako spíše prostředek k omezení a kontrole vládnutí, aby vlastní lidské hodnoty, jež dřímají v každém jednotlivci, podle nichž se žije v rodinách a které vyvěrají z víry, nezmizely ze světa.“ – Existuje řada důvodů Solženicynovým slovům ve východní i v západní Evropě naslouchat. Především však to platí pro Rusko, jež na své cestě od „nenárodního státu k nestátnímu národu“ (Vladimír Weidle) teprve nyní dostává šanci stát se sebeurčujícím, demokratickým národem. Tu šanci nesmí zahodit.

Dostojevskij se ve svém puškinském projevu z 8. června 1880 dotkl tématu, které je dnes neméně aktuální než v jeho dobách: vztahu Ruska k ostatnímu světu, zvláště k západní Evropě. Trpěl oddělením nikoli nepodstatné části ruské inteligence od ruského lidu a jeho lágrové mentality: „Ach, celé naše rozštěpení na slavjanofily a příznivce západu není nic jiného než jedno jediné nedorozumění, i když historicky nutné. Skutečnému Rusovi je Evropa... stejně tak drahá jako Rusko samo, jako osud vlastní země.“ To, co se na životě a díle Puškinově pokusil názorně dokázat, je, že pouze ten, kdo je opravdu spjat se svým lidem, je též schopen vmyslet se do mentality jiných národů a cítit se zodpovědný za lidstvo: „Národy Evropy nevědí, jak jsou nám drahé! Já jsem však pevně přesvědčen, že my v budoucnosti, to jest přirozeně nikoli my, nýbrž zítřejší Rusové, pochopí, že být pravým Rusem neznamená nic jiného než se snažit... usmířit v sobě evropské rozpory, ukázat... evropské touze... její východisko.“ Koho nazval Dostojevskij v tomto projevu „bratry“? Ostatní Evropany, všechny, bez výjimky. Byl a je jedním z jejich velikánů.

Je vskutku obtížné najít v celých evropských duchovních dějinách osobnost, která jako Dostojevskij tak vzývala kulturní jednotu Evropy a tolik ji předjímal. Kdo z ostatních spisovatelů všech ostatních evropských národů kdy řekl, co řekl Dostojevskij: „Tak jako Rusko je i Evropa naší matkou, naší druhou matkou. Za mnohé jí vdčíme, avšak budeme jí vdčít ještě za mnohem víc.“

Jeho planoucí naděje, že je posláním Ruska obnovit Evropu a svět, zbavit ji jejího plíživého materialismu a nehumánního ateismu, byla politicky zneužita; nejprve slavjanofily a poté bolševiky. Oba směry však velmi dobře věděly, že Dostojevskij nebyl jedním z jejich příznivců. Proto jeho díla drželi raději pod zámek a přizdobili se jejich pouhými zlomky; neboť nic mu nebylo cizí víc než myšlenka, že této obnovy lze dosáhnout násilím, že ji lze vynutit. Věřil ve sjednocující sílu hodnot společných všem lidem dobré vůle. Bez tohoto vědomí a této orientace se nepodaří ani přebudovat Rusko, ani není naděje na budování nové Evropy.

Co z toho nutně stručného přehledu vyplynulo, je skutečnost, že oba národy, ruský i německý, v důsledku své polohy, kterou si nevybraly, jakož i v důsledku své energie a organizační schopnosti, které jsou jim zřejmě souzeny, hrály třikrát v průběhu evropských dějin zvláštní úlohu: jako dědicové tisícileté středověké „říše římské“, respektive „třetího Říma“; jako tvůrci velkých absolutistických států, Pruska a petrského Ruska; a jako nositelé dvou totalitních ideologických států, Sovětského svazu a „Třetí říše“. To všechno je historie, která by nyní jako taková, sine ira et studio, měla dojít kritického zhodnocení, v němž by se mělo odrazit jak obrovské úsilí a velké činy, tak i neméně obrovské omyly a strašlivé zločiny obou národů. Co se týká budoucnosti, vnucuje se otázka, jaký bude přínos obou národů k nově se formující Evropě. Tu nelze, a tomu není možné se vyhnout, vybudovat ani bez Ruska, bez Německa. Všechny tři se vzájemně potřebují.

Od Solženicyna pochází i výrok: „Naše země 20. století krutě prohrála.“ Stejně tak to platí pro Německo. Oba národy nedobudou 21. století ani jednotlivě, ani ve vzájemném spojení. Co bylo možné v Tauroggenu v roce 1812, byla aliance v zájmu Evropy; co se stalo v Rapallu roku 1921, byl omyl Evropy; a co vzniklo v Moskvě roku 1939, bylo spiknutí proti Evropě – to bylo a nikdy se nevrátí. Chytit na to navazovat by bylo osudné. Oba národy netouží po tom, aby své dějiny uzavřely sebevraždou; navíc sebevraždou dvojnásobnou! 21. století mohou dobýt jen spolu se všemi ostatními evropskými národy.

Jejich šance, jejich poslání spočívá v tom, že veškeré své síly a všechny rezervy věnují budování Evropy. Předpokladem k tomu je, aby se jako národy nezřekly samy sebe, nýbrž aby se nadále udržely a zaujaly své vymezené, jim rezervované místo ve vznikajícím evropském společenství národů. Pak by se 21. století mohlo skutečně stát stoletím Evropy, jakkoli neuvěřitelně to zní několik málo let před jeho začátkem.

Pozn. red.: Stat profesora Helmuta Wagnera, je část (závěrečná) jeho obsáhlé historicky fundované studie, kterou napsal pro Mezinárodní vztahy a jejíž další části zveřejníme v následujících číslech.